

HERMENEVS

8^e JAARGANG, AFL. 7 — 15 MAART 1936

Ementiri in historiis

Belangstelling voor en kennis van de geschiedenis, zoowel de Romeinsche als de Grieksche, heeft Cicero ongetwijfeld bezeten. Met trots vertelde hij in later jaren, hoe hij, de Romein, door zijn kennis van de overlevering den Syracusanen het grafmonument van hun grooten landsman Archimedes had kunnen aanwijzen. Talloos zijn de namen en feiten der historie, waarover hij in al zijn geschriften blijkt te beschikken ter verwijzing. De overzichten over de historische litteratuur, die hij meer dan eenmaal geeft, toonen zijn belezenheid. In zijn rhetorische geschriften spreekt hij herhaaldelijk in hooggestemde woorden over de kunst en taak van den geschiedschrijver.

Ieder historicus zou zich tot motto kunnen kiezen de schoone regels (de Or. II, 62)¹: quis nescit primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat? deinde ne quid veri non audeat? ne quae suspicio sit gratiae in scribendo? ne quae simultates?

Feiten, die verklaarbaar maken, dat vrienden² de gedachte hebben gekoesterd, dat Cicero er de man voor was de Romeinsche letteren te verrijken met een werk over Rome's verleden, dat de groote Grieksche voorbeelden minstens zou evenaren. Een suggestie, die, gezien de wijze waarop hijzelf ze vermeldt, Cicero vleiend en niet onaanlokkelijk is voorgekomen.³

Te bevreemdender klinkt de cynische uitlating, waaraan ik de hierboven als opschrift geplaatste woorden ontleende. Brutus 11, 42: *concessum est rhetoribus ementiri in historiis, ut aliquid dicere possint argutius.*

Schanz⁴, nadat hij over Cicero's aspiraties als historicus heeft gesproken, merkt op: „allein an einer anderen Stelle gibt er den Rhetoren das Recht in ihren Geschichtswerken zu lügen, wenn sie damit eine Feinheit anbringen kennen”.

¹ c.f. de legg. I, 1.5; de Or. II, 9, 36.

² c.f. Comelius Nepos in libro de historicis latinis de laude Ciceronis. (fr. 26 p. 122 Halm): ille enim fuit unus, qui potuerit et etiam debuerit historiam digna voce pronuntiare. c.f. ook Plut. Cic. 41.

³ c.f. de legg. I, 2 sqq.

⁴ Gesch. d. Römischen Litteratur I, 2³ (1909) pp. 388 sqq. In de verkorte bewerking door Hosius is deze passage geschrapt.

Heeft Cicero zich met deze woorden niet voor alle historie voor-
goed gediskwalificeerd?

Wanneer ik op deze vraag ontkennend antwoord, wil ik daarmee niet het tegenovergestelde beweren: n.l. dat Cicero een geboren historicus zou zijn geweest. Aan den eenen kant ontbrak hem wel geheel de geduldige, critische zin van den vorscher, die steeds bewijs en controle vraagt en beweringen verafschuwt, aan den anderen kant bezat hij een teveel aan advocatentechniek om de feiten te persen in elkgewenscht schema, om een „causa” te construeeren. Wanneer hij over geschiedenis schreef (de geschriften over zijn consulaat zijn helaas verloren, maar de Rep. II toont het duidelijk) werd het een politiek essay over historische stof. Alleen dit: de blaam, dat hij leugens in geschiedwerken goedkeurde, ja aanpreef, schijnt mij onverdiend.

Bezien we het verband van de plaats in de Brutus, dan blijkt het volgende :

Cicero heeft, de Grieksche en Romeinsche historia litteraria met elkaar vergelijkend, een parallel getrokken tusschen Themistocles en Coriolanus en hun beider dood in ballingschap, daarbij opmerkende, dat hij zodoende in strijd komt met de Geschiedboeken van Atticus, die mede aan het gesprek deelneemt.

Daarop zegt *Atticus* „ridens” de boven geciteerde woorden! Hij voegt er een spottende opmerking bij over Clitarchus en Stratocles, die in hun werk verzensels opnamen, die ze „rhetorice et tragice omare potuerunt”. Cicero antwoordt schertsend, dat hij zich voortaan in *Atticus*’ bijzijn in acht zal nemen.

Wat volgt uit dit verband?

De *rhetor* Cicero heeft een historisch niet verantwoorde pointe aangebracht, de *historicus* *Atticus* zegt lachend: Ga je gang; dat mogen jelui rhetoren doen. Voor jelui geldt bij het plaatsen van zulk een anecdote minder of het waar is, dan wel aardig gevonden. Met andere woorden: wij *historici* mogen dat juist *niet* doen. En even duidelijk antwoordt Cicero: ik *ben* ook geen historicus.

En, vergeten we dat niet, het is *ook Cicero*, die *Atticus* *laat* spreken. Met volle bewustzijn heeft hij dit tusschengesprekje ingelascht, om zich als *rhetor* te dekken tegen op-de-vingers-tikkerij van „deskundige” zijde.

Wat voor een rhetor „historiae” zijn, kunnen we lezen in Cicero’s jeugdwerk De inventione. Het is de algemeen geldende theorie, meer

dan eigen gevonden opvatting, die hij daar meedeelt; daarom te waardevoller in dit verband.

De inv. I, 19 geeft hij de theorie van de narratio (voor den redenaar) en onderscheidt 3 genera: 1^e het verhaal van de feiten in het geding, 2^e uitweidingen in een rede, non alienae ab eo negotie, de quo agitur. tertium genus est remotum a civilibus causis, quod delectationis causa non inutili cum exercitatione dicitur et scribitur. Dus declamaties puur om formeele redenen of als oefening voor 1^e en 2^e genus. Onder dit laatste genre vallen o. a. fabula¹, historia, argumentum. Historia est gesta res ab aetatis nostrae memoria remota, definieert hij.

Zulk een historia wordt dus delectationis causa geschreven, en draagt dus het kenmerk, dat Cicero elders² aan de dichtkunst toekent. Wie zoo een historisch onderwerp behandelt is kunstenaar, dichter, redenaar maar geen historicus. En natuurlijk zou het dwaasheid zijn aan zulk een genre, bijna historische novelle te noemen, feitelijke waarheid als eisch te stellen. Cicero althans zou zulks absurd gevonden hebben. Wanneer hij over een nauwverwant onderwerp spreekt, de ioci, die een redenaar soms met effect mag invoegen („caricaturale voorstellingen” kunnen we wellicht het best omschrijven) zegt hij uitdrukkelijk: quod tamen est mendaciunculis aspergendum: wat nog heden van menige caricatuur kan gezegd.

De slagzin: rhetoribus concessum est ementiri in historiis, verliest in dit verband zijn enormiteit.

Wanneer dus Atticus dezen rhetorischen regel citeert, en daarop twee „historici” noemt n.l. Clitarchus en Stratocles, is dit een felle critiek op de twee genoemden.

Zij hebben de grenzen van het historische genus overschreden. Om de historie te ornare hebben ze *onjuiste* pointes aangebracht, als rhetoren. Hoe Cicero over Clitarchus speciaal denkt lezen we de legg. I, 2, 7. Als hij opgemerkt heeft, dat Sisenna vooral de manier van Clitarchus schijnt te bewonderen, voegt hij de vernietigende critiek toe: quem si assequi posset, aliquantum ab optumo tamen abesset.

Neen, leugens in een echt geschiedwerk heeft Cicero nooit goedgekeurd. Ongetwijfeld had hij tegen ornare historiam geen principieel bezwaar, ja hij achtte het noodzakelijk een geschiedwerk

¹ Verg. de legg. I, 1, 5.

² de legg. I. 1, 5.

met alle kunst der rhetoriek te sieren — zoo dacht trouwens de geheele Oudheid — maar voor hem, zoo goed als voor Thucydides, gold de regel, dat redevoeringen, beschouwingen, parallelen, kortom composities van den schrijver niet met de feiten mochten strijden; het historisch beeld moesten verduidelijken, opluisteren soms, maar niet misvormen¹. Dat op die wijze feiten en interpretatie van feiten, voorstelling van den auteur, dooreen *moeten* geraken is de Oudheid geheel vreemd. Commentarii en annales *worden* eerst geschiedwerken in litterairen zin door de rhetorische toevoeging van redevoeringen, beschrijvingen, emotioneele schilderingen, ons uit Iulius, Sallustius en Tacitus zoo wel bekend, zonder dat zulks hun voor de waarheid nadeelig scheen. Voor ons, geheel anders geschoold, wellicht lastig, maar geen reden tot blaam.

Evenwel, moge dan Cicero's theorie vrij zijn van een leugenparagraaf, dan is, zal iemand, in Cicero wel belezen, mij opmerken, des te meer afkeurenswaard, dat hij de facto eenmaal zijn eigen theorie ten spijt rechtstreeks om leugens in een geschiedwerk heeft gemoogd. Men leze ad. fam. V, 12. Daar vraagt Cicero onverbloemd (qui seniel verecundiae finis transierit, et m bene et naviter oportet esse impudentem) den historicus Lucceius om een geschiedwerk over zijn consulaat en voegt toe: in eo leges historiae neglegas gratiamque ne aspernere amorique nostro plusculum etiam, quam concedet veritas, largiare.

Hij kent wel de lex historiae (van een „vrijheid om te liegen” weet hij ook hier niets) maar verzoekt haar te negeeren uit persoonlijke motieven! Kan het cynischer en dommer?

Laten we voorzichtig zijn: dom en lomp was Cicero zeker niet. luisteren we naar den *toon* van het schrijven: tweemaal noemt hij zijn verzoek impudens en doet er heel verlegen mede: een zekere moedwillige zelfverkleining, een ironie ten koste van zichzelf is onmiskenbaar en waarschuwt er tegen deze woorden als een beginselverklaring te letterlijk te nemen.

Wie in deze opzettelijke bonhomie alleen domme naïviteit en grove verpraterij uit toemeloze ijdelheid kan hoeren, ja, dien zullen we moeilijk met het volgende kunnen overtuigen, maar die kent m. i. ook niet de techniek, die achter het antieke schrijfbedrijf ligt.

¹ Hoe moeilijk het een rhetorisch geschoold historicus, ondanks oprechte waarheidsliefde, was een „treffend” geval, maar niet of zwak gefundeerd, te verzwijgen, blijkt wel uit Uvius XXI, 46 i. i. en XXXV, 14.

Een ding is bij doorlezen van de geheele brief duidelijk: Cicero tracht den hem blijkbaar niet nastaannden Lucceius (vergelijk den toon met brieven aan Atticus of Quintus frater) te winnen met complimenten voor Lucceius, met schertsende en naive allures ten opzichte van zich zelf voor een *zeer bepaald doel*.

Met andere woorden: Cicero zelf zou dit stuk een *insinuatio* hebben genoemd. De theorie voor zulk een kunstgreep (zij het ook: in een rede voor de rechtbank, zoodat een en ander te nemen is mutatis mutandis) levert ons weer de Inventione (I§§ 20 i.f., 24, 25).

Insinuatio moet men gebruiken om een hoorder, die niet geneigd is, tot toegeeflijkheid te winnen. Men moet pedetemptim tewerk gaan en meepraten met den hoorder. Wat hij geneigd is impudens te noemen, noem dat ook zoo (dicere ea, quae indignentur adversarii, tibi quoque indigna videri); tracht hem een glimlach te ontlokken (ab aliqua re nova aut ridicula incipere; fabulam vel aliquam contineat inrisionem), voer precedenten en parallellen aan.

Wie theorie en brief vergelijkt kan m. i. niet twijfelen aan het genre. Hoe staat nu het geval:

Cicero heeft kennis genomen van een geschiedwerk van Lucceius, loopende tot het eind van den burgeroorlog; hij meent te weten, dat Lucceius zijn werk zal voortzetten tot op heden en dus Cicero's consulaat, ballingschap en terugkeer zal hebben te behandelen. Hij prijst het tot nu toe verschenen deel zeer hoog en spoort aan tot voortzetting als bovengenoemd, tenzij hij wellicht liever naast het groote werk een monographie over Cicero apart zou willen stellen, zooals Callisthenes, Timaeus, Polybius hebben gedaan. Ja, eigenlijk zou dat hem veel liever zijn: Neque tamen ignoro, quam impudenter faciam, qui primum tibi tantum oneris imponam *deinde etiam, ut omnes me, postulem*. Hij weet, dat Lucceius in zijn prooemium gezegd heeft met geen persoonlijke gratia rekening te zullen houden, maar en dan volgen de boven geciteerde geincrimineerde woorden, vragende om toch de gratia. plusculum magis etiam, quam concedet veritas, te laten meespreken.

Bij eenigszins opletend toezien valt direct op: Cicero begint met het alternatief stellen van een monographie, maar gaat door met, stilzwijgend, het alternatief te laten vallen en *alleen* een monographie te vragen. Dan: *wanneer* Lucceius een monographie schrijft beteekent dat impliciet: *ut ornes me* (c.f. ook: si in uno argumento unaque in persona mens tua tota versabitur, cerno iam animo, quanto omnia uberiora atque omatiora futura sint.)

Het verschil van genre brengt *vanzelf* verschil van toon mee. Anders dan de doorgaande historie (annalistisch gevormd) heeft de monographie een middenpunt, een *held*. Dat verwacht Cicero en dat wil hij!

Hij zou, merkt hij verder op, autobiographisch kunnen te werk gaan, maar zou dan *verecundius* moeten schrijven over zich zelf en spaarzaam moeten zijn met critiek (toch wel: op anderen). Van Luceius echter verwacht hij een *laudatio*. Dat zou in annales niet passen en in strijd zijn met het Prooemium, dat *gratia* afwijst. Maar de concessie tegenover de *lex historiae* ligt (met in *leugens* maar) in het overgaan tot een ander genre, dat *vanzelf* de restrictie van strenge *veritas* = van uitsluiting van *gratia*, niet kent, dat ruimte laat voor partijnemen, voor den held van het verhaal.

De analogieën van Callisthenes, Timaeus en Polybius, die naast hun groote werken monographieën gewijd hadden aan hun helden, aan Philippus, Pyrrhus en Scipio Aemilianus, saamgetrokken om één prestatie, zeggen ons niet veel, omdat die werken verloren zijn.

Maar Cicero zelf noemt nog een analogie, die ons zijn bedoeling volkomen duidelijk maakt: Xenophons Agesilaus naast de *Hellenica*. Wij zouden nog kunnen toevoegen: de *Agricola* naast de *Historiën* van Tacitus.

Hij vraagt niet om geschiedvervalsching, maar om *portret* te zijn, in plaats van figuur in een tafereel.

Als motief geeft hij met opvallende nadruk en <quasi> openhartigheid (dat wekt twijfel aan de echtheid) zijn begeerte om zijn roem bij zijn leven te genieten. Gezien het feit, dat deze brief en andere van dezelfde strekking vallen in een periode, dat Cicero een oogenblik heeft gemeend zijn program der *concordia ordinum* te kunnen hernieuwen tegen de triumviri en hun aanhang (voor de conferentie te Lucca) zal wel een propagandistisch motief mede in het spel geweest zijn. Zijn ijdelheid is wellicht niet grooter geweest, dan die van menig politicus, die door aangeboden interviews en geïnspireerde hoofdartikels een *come back* voor het publiek voorbereidt.

Dat *wij* liever de commentarii, die hij Luceius belooft te zullen zenden — zijn dossiers — zouden gehad hebben, dan welke *laudatio* ook, kon M. Tullius niet weten, mogen wij hem dus niet verwijten.

Catullus XIII.

Wanneer de goden jou genadig zijn, Fabullus,
 Dan krijg je eerstdaags een fijn dineetje bij Catullus;
 Maar breng een lekker maal, vooral niet al te klein,
 Dan mee, en ook een aardig meisje, een kruikje wijn
 En wat je verder maar aan scherts en pret kunt vinden.
 Breng je dat mee, versta-je, o liefste van m'n vrienden,
 Dan krijg je een fijn dineetje, want . . . je kameraad
 Weet van de spinnewebben in z'n beurs geen raad.
 Maar ik zal jou in ruil 't aroom van Amor schenken
 Of is er iets nog uitgeleezners te bedenken:
 Want jij zult aan een hemelse parfum je laven,
 Die Venus en Cupido aan m'n meisje gaven,
 En ruik-je die, dan zul je deze bedde slaken:
 Dat jou de goden gans tot neus, Fabullus, maken!

Cenabis bene, mi Fabulle, apud me
 paucis, si tibi di favent, diebus,
 si tecum attuleris bonam atque magnam
 cenam, non. sine candida puella
 et vino et sale et omnibus cachinnis.
 Haec si, inquam, attuleris, venuste noster,
 cenabis bene: nam tui Catulli
 plenus sacculus est aranearum.
 Sed contra accipies meros amores
 seu quid suavius elegantiusvest:
 nam unguentum dabo, quod meae pueliae
 donarunt Veneres Cupidinesque,
 quod tu cum olfacies, deos rogabis,
 totum ut te faciant, Fabulle, nasum.

Tibullus IV, 4.

Nader genadig en breng het bekoorlijke meisje genezing,
 Nader, o Febus, wiens hoofd schittert in lokkenegolf.
 Haast u, vertrouw op mijn woord, en 't zal u, o Febus, niet rouwen
 Dat ge der schone tot heil oefende hier uwe kunst.
 Maak dat haar matbleke leden deez' krankheid niet treurig doe
 welken,
 Lelike gloed niet ontsier' 't blank van haar tedere huid.
 Wat het ook zij dat haar deert en wat ook treurigs wij vrezon,
 Laat dat spoelen ter zee 't water der snelle rivier!

Kom nu, verhevene, kom! Breng mee uw genezende kruiden,
 Mee ook de spreuken, die 't kwaad bannen uit 't lijdende lijf.
 Folter den jongling niet langer, die beeft voor het lot van z'n meisje,
 Voor zn vergode meestres offer op offer belooft.
 Zeker, dat doet hij; al komt het ook voor dat hij boos en opstandig
 De eeuwige goden beschimpt, nu zn geliefde verkwijnt.
 Wees maar gerust, Cerinthus: de godheid deert minnenden nimmer:
 Als je maar altijd haar mint, blijft ze behouden voor jou
 Treuren komt nu niet te pas, veeleer zal het tijd zijn voor tranen,
 Is zij te eniger tijd minder geluimd en ontstemd.
 Nu is geheel ze van jou, bij jou zijn al haar gedachten;
 Heel haar aanbidderenzwerm vleit zich met ijdele hoop
 Febus, toon u genadig, een heerlijke roem zal uw deel zijn,
 Als ge door 't redden van één twee er het leven hergeeft.
 Dra is uw tempel gezocht en dra zult ge blij zijn, als beiden
 Dankbaar om strijd u hun gaav' bieden op 't heilig altaar:
 Dan zal gelukkig u noemen 't geslacht van de zalige goden,
 Ieder wensen voor zich 't schone bezit van uw kunst.

Huc ades et tenerae morbos expelle puellae,
 huc ades, intonsa Phoebe superbe coma.
 Crede mihi, propera: nec te jam, Phoebe, pigebit
 formosae medicas applicuisse manus.
 Effice ne macies pallentes occupet artus,
 neu notet informis languida membra color,
 et quodcumque mali est et quidquid triste timemus,
 in pelagus rapidis evehat amnis aquis.
 Sancte, veni, tecumque feras, quicumque sapes,
 quicumque et cantus corpora fessa levant;
 neu juvenem torque, metuit qui fata puellae
 vota pro domina vix numeranda facit.
 Interdum vovet, interdum, quod langueat illa,
 dicit in aeternos aspera verba deos.
 Pone metum, Cerinthe; deus non laedit amantes.
 Tu modo semper ama, salva puella tibi est.
 Nil opus est fletu; lacrimis erit aptius uti,
 si quando fuerit tristior illa tibi.
 At nunc tota tua est, te solum candida secum
 cogitat, et frustra credula turba sedet.
 Phoebe, fave. Laus magna tibi tribuetur in uno
 corpore servato restituuisse duos.
 Jam celebrer, jani laetus eris, cum debita reddet
 certatim sanctis gratus uterque focus.
 Tune te felicem dieet pia turba deorum,
 optabunt artes et sibi quisque tuas.

Quintilianus

I.

LEERAAR IN DE WELSPREKENDHEID.

Het is algemeen bekend hoevele pogingen keizer Augustus heeft aangewend om de zeden van zijn tijd te verbeteren. Hij werd hierin terzijde gestaan door dichters als Horatius en Vergilius, die het Romeinsche volk wilden doordringen van het besef van de macht van Rome en van de grootsche zending, die het Romeinsche imperium te vervullen had; en door een geschiedschrijver als Livius, in wiens boeken het glorieuze verleden van de Tiberstad-bewoners voor de tijdgenooten van Augustus in een helder, eenigszins geflatteerd licht werd gesteld. Zóó zouden zij zich bewust worden, dat de rust, die zij genoten en de macht van het Romeinsche rijk, die ook op hen afstraalde, slechts verkregen was door groote offers en zeldzame plichtsbetrachting van hun voorouders.

Maar terwijl deze schrijvers uit den tijd van Augustus zich beijveren om het volk idealen te geven en het te doordringen van zijn waardigheid, schenken zij weinig aandacht aan de opvoeding van de jeugd van Rome. Het is alsof het hun ontgaat, dat de opvoeding van een volk bij zijn jeugd dient te beginnen. Eerst bij de schrijvers na Augnstris wordt het kind van alle kanten benaderd. Medici, filosofen en opvoedkundigen, ieder benadert het van zijn eigen kant. Van de zijde der medici in dien tijd worden allerlei opmerkingen gemaakt over de voeding van het jonge kind, over de eigenschappen, die de min behoort te hebben; de medicus Rufus adviseert de baby te laten huilen, omdat dit een goede gymnastiek is.

Men heeft het kind loeren zien, als een op zichzelf staand wezen dat de belangstelling van den volwassene opeischt. „Aan het kind, zegt Juvenalis, dient bijzondere aandacht geschonken te worden.”¹ De wijsgeer Seneca waarschuwt tegen het moederskindje. „Het verwende zoontje, dien nooit iets geweigerd is, en wiens tranen altijd door zijn bezorgde moeder zijn afgedroogd, zal nooit leeren aan de moeilijkheden weerstand te bieden.”²

We zien ook het merkwaardig verschijnsel, dat de schrijvers van dezen tijd de verbetering van het zedelijk leven der volwassenen juist noodzakelijk oordeelden met het oog op de kinderen. Men krijgt de indruk, dat de scherpiende geesten van dien tijd de eenige redding uit de verwildering der zeden en de toenemende kinderloos-

¹ Juv. 14, 47.

² Sen. de ira II 21, 6.

heid zagen in een sterke moreele opvoeding van het kind. Hard en somber klinkt het oordeel van Tacitus: „De ouders zelf gewennen hun kinderen niet aan braafheid en bescheidenheid, maar aan buitensporigheid en spotzucht”.¹

Juvenalis richt zich tot den vader die zijn huis in rep en roerbrenge en alles laat schoonmaken wanneer hij een gast verwacht, en vraagt hem: „En toch zorg je er niet voor, dat je zoon je huis zonder smet en gaaf aantreft?”² en hij verzoekt hem „laat Uw kind U weerhouden van een slechte daad.”³

Het is alleszins verklaarbaar, dat de tijd, die in de opvoeding van de jeugd het middel ziet om de zedelijke verwildering tegen te gaan, een man voortbrengt, die een algemeen opvoedkundig program opstelt, waardoor hij de jeugd van Rome in goede banen denkt te kunnen leiden.

Het is Marcus Fabius Quintilianus, geboren te Calagurris, het tegenwoordige Calahorra in Spanje, tegen het jaar 35. Een groot gedeelte van zijn jeugd bracht hij in Rome door, waar zijn vader leeraar in de rhetorica was. Hij is echter naar Spanje teruggekeerd en bleef daar tot Galba hem in het jaar 68 weer naar Rome terugbracht. In Rome vestigde hij zich als leeraar, opende een rhetorenschool en heeft daar 20 jaar lang, tot het jaar 88, door zijn lessen, door zijn sterke persoonlijkheid en door zijn goede relaties met de keizers eengroote invloed uitgeoefend; niet slechts op de toekomstige magistraten, die allen de rhetorenschool moesten doorloopen, maar ook op de literatoren van de volgende generatie, onder welke Plinius de jongere met zekerheid, Tacitus en Juvenalis misschien tot zijn leerlingen gerekend kunnen worden.

Wat ons onmiddellijk bij dezen schrijver opvalt, is dat hij achtereenvolgens de gunst der verschillende keizers genoten heeft. Galba, die stadhouder was van Hispania Tarraconensis nam hem mee naar Rome, toen hij keizer geworden was. Keizer Vespasianus was hem bijzonder genegen, benoemde hem tot staatsrhetor, en verschafte hem een inkomen uit de staatskas — een novum in de Romeinsche geschiedenis. En van den despotischen keizer Domitianus kreeg hij de opdracht, om de opvoeding van de twee troonopvolgers op zich te nemen. Deze voortdurende gunst der keizers is geen toeval. Vóór alles is Quintilianus leeraar in de welsprekendheid; hij houdt van zijn vak met een brandende liefde; leeraar in de rhetoriek beteekent voor hem opvoeder van de jeugd, wiens taak het is de

¹ Tac. dial. 2q.

² Juv. 14, 68.

³ Juv. 14, 49.

spes patriae tot beschaafde Romeinen op te voeren, die hun karakter moet vormen en hun een breede algemeene ontwikkeling moet geven. Hij is de man van de praktijk, wars van theoretische en wijsgeerige bespiegelingen; door de liefde voor zijn vak gegrepen, wordt al het andere onbelangrijk voor hem; hij verlangt slechts rust en gelegenheid om zijn opvoedkundige idealen in praktijk te kunnen brengen. Is bet wónder, dat de keizers gebruik maken van het constructieve element, dat hij vertegenwoordigt en hem even gaarne naar voren brengen, als ze de invloed der wijsgeeren, die zij vrezden en argwanen, trachten te breken?

Na 20 jaren met veel succes gewerkt te hebben, schreef hij een beschouwing over het verval der welsprekendheid, die voor ons is verloren gegaan en daarna zijn groote werk, over de opleiding van den redenaar, de „institutie oratoria”. Twee jaren heeft bij noodig gehad om dit boek te schrijven, en voorzichtig als hij was, heeft hij ook toen nog de publicatie uitgesteld, die dus op zijn vroegst in het jaar 92 zal hebben plaats gevonden. Tijdens het schrijven van dit werk heeft het lot hem zwaar beproefd. Eerst stierf zijn jeugdige negentienjarige vrouw en zijn vijfjarig zoontje; tenslotte werd hem zijn zoontje van negen jaar ontnomen, op wien hij al zijn hoop gevestigd had. Het is aandoenlijk Quintilianus in de inleiding van het 6^e boek van zijn Institutio met zooveel teederheid te hoeren spreken over de lieflijke, heldere stem van zijn zoontje en de vorderingen, die het jongentje reeds in het Latijn en Grieksch had gemaakt. En als de bedroefde vader, in echt Romeinsche geest, de beheersching van zijn zoontje geprezen heeft en diens geestkracht om zich te verzetten teger vrees en smart, dan vervolgt hij: „Immers hoe geduldig heeft hij zijn ziekte van acht maanden doorstaan! Hoe bewonderden hem de dokters! Hoe heett hij mij op het laatst nog troostrijke woorden toegesproken! ‘ Zijn groote ambitie voor zijn werk geeft hem de kracht zijn noodlot te dragen. „Ons leven gaat voort, zegt hij, en op één of andere wijze moeten wij verder in het leven; laten wij die geleerden volgen, die in de wetenschap de eenige vertroosting zagen bij tegenspoed”. Zoo geslagen is hij dan, dat hij slechts troost vindt bij de gedachte, dat het noodlot hem thans in niets meer trefien kan.

Vermoedelijk heeft hij zijn zoontje slechts enkele jaren overleefd en is hij vóór het jaar zoo gestorven.

Het verval der welsprekendheid sedert de keizertijd, was een thema, dat de groote geesten in de 1^e eeuw na Chr. bezighield.

Petronius spot er over in zijn roman, Tacitus ziet terecht de oorzaak in de veranderde politieke constellatie. Tijdens de republiek had de senaat en de volks vergadering den redenaar geëischt, die door de kracht van zijn argumenten en de overtuiging van zijn woord groote invloed uitoefende op de leiding van de staat. Nu de hoogste macht in handen van den keizer ligt, heeft de redenaar een groot deel van zijn arbeidsveld verloren; de rhetorenscholen gaan voort de jeugd in de welsprekendheid op te leiden, maar komen verder en verder van het werkelijke leven af te staan, omdat hun werk niet aan de praktijk getoetst kan worden.

Tacitus ziet het historisch verband; Quintilianus, wiens blik gevangen wordt gehouden binnen de grenzen van zijn vak, ziet niet de diepere oorzaak van het veival der welsprekendheid, en meent deze te kunnen redden door de opleiding van den redenaar te hervormen. De rhetoriek is zijn uitgangspunt en van haar uitgaande stelt hij een geheel opvoedkundig program op. Zoc wordt de leeraar in de welsprekendheid tot opvoedkundige, gelijk we later zullen zien, dat de rhetoriek hem leidt bij het beoordeelen van letterkundige producten.

In de breedte en in de diepte wil hij de opleiding vernieuwen. Hij acht het een groote fout, dat de elementaire opvoeding van den redenaar verwaarloosd wordt. In het i® boek van zijn *Institutio* geeft hij daarom voorschriften voor de opvoeding van het jonge kind, in den ruimsten zin van het woord; waarbij zelfs schijnbaar minder belangrijke bijkomstigheden zijn aandacht hebben: hoe de min spreekt, welke de manieren der slaven zijn. Hij is dus de eerste leeraar in de rhetoriek, die de opvoeding van het jonge kind gevoelt als een voorbereiding voor zijn eigen lessen en een systeem opstelt om een consequent volgehouden lijn in de opvoeding te verkrijgen; een streven, dat men eenigszins vergelijken kan met de pogingen, die in onzen tijd gedaan worden voor de aansluiting van het lager en middelbaar onderwijs. De vraag, die hij zich daarbij stelt, is: hoe kan ik mijn lessen in de rhetoriek het meest vruchtdragend maken; op welke bodem kan de opleiding in de welsprekendheid het best gedijen?

Maar ook zoekt hij het in de diepte. Geen inspanning mag te zwaar wegen voor hem, die de welsprekendheid beoefent. Immers door niets, zegt Quintilianus (II, 16, 12) heeft de godheid den mensch meer onderscheiden van de overige levende wezens, dan door de gave van het woord. Hij eischt hard werken, onafgebroken studie,

afwisselende praktijk, herhaalde proefnemingen. Hij eischt een groote algemeene ontwikkeling en o. a. bekendheid met muziek, wiskunde en astronomie. Maar boven alles eischt hij een hoogstaand karakter. Welsprekendheid en moraliteit zijn bij hem onafscheidelijk verbonden. Hierop komt hij telkens en telkens terug en het is aandoenlijk te hoeren hoe hij zich in allerlei bochten wringt om te bewijzen, dat een volmaakt spreker slechts een volmaakt mens kan zijn. Men leze slechts het begin van het 12^e boek:

„Derhalve moet de redenaar, dien wij willen vormen, beantwoorden aan de definitie, die Marcus Cato gegeven heeft: een goed man, geoefend in het spreken (*vir bonus dicendi peritus*). Maar voor alles moet hij bezitten de eigenschap, die Cato als eerste noemt en in wezen de belangrijkste en de grootste is: hij moet een goed man zijn. Dit wil niet slechts zeggen, dat indien de welsprekendheid dient om de misdaad van wapens te voorzien, er niets gevaarlijker is voor den staat en voor het individu dan de welsprekendheid: en dat ik zelf, die ernaar gestreefd heb, naar vermogen iets bij te dragen tot de kunst van het spreken, de menschheid een bijzonder slechte dienst bewijs, als ik deze wapens smeed voor een roover en niet voor een soldaat. Maar wat spreek ik van mij zelf? De natuur zelf zou zich niet een moeder, maar een stiefmoeder betoond hebben met betrekking tot dat, wat wij als een bijzonder voorrecht voor den mensch beschouwen en waardoor wij van de andere stervelingen onderscheiden zijn, als zij de gave van het spreken had uitgevonden als helpster van slechte daden, als tegenstandster van de onschuld en als vijandin van de waarheid. Want het zou beter geweest zijn stom geboren te worden en verstand te missen, dan de gaven van de voorzienigheid aan te wenden tot wederzijdsche vernietiging. Ja nog sterker! Ik beweer niet slechts dat een volmaakt redenaar een goed mensch moet zijn, maar bovendien, dat iemand nooit een volmaakt redenaar zal worden, als hij niet een goed mensch is. Want het is onmogelijk doorzicht toe te kennen aan hen, die de slechtste weg kiezen, als zij die van deugd of van ondeugd kunnen betreden; . . . En aangezien het niet slechts de overtuiging is der wijsgeeren, maar het de algemeene opinie van iedereen is, dat een onverstandig man tevens een slecht mensch is, zal een onverstandig en dus slecht mensch nooit een volmaakt redenaar worden.”

Door deze en dergelijke argumenten tracht hij den lezer de overtuiging te suggereren, dat slechts een moreel hoogstaand mensch een goed redenaar kan worden. Als wij dit 12^e boek van zijn

Institutio doorlezen, stuiten wij herhaaldelijk op gedachten, die hij als een goed docent zijn lezers en leerlingen in telkens gevarieerde vorm inhamert en als zijn credo aan het nageslacht overgeeft.

(*Wordt vervolgd.*)

H. K.

Een oud symbool

De jeugd heeft dit alles afgeschafte — waarmee dan alle vormelijkheid bedoeld wordt. Zij hecht daai niet aan, misschien omdat het rationalisme van een vorige generatie veel opgeruimd heeft door niet allereerst te vragen naar de herkomst of den zin van gebruiken, die ten slotte machinaal gebeurden en dan ook inderdaad zin en inhoud misten.

Wie vroeger aan tafel van een gerecht zijn aandeel op zijn bord kreeg, of wie in een restaurant een schotel voorgezet kreeg wachtte zich wel om alles op te eten; het stond netjes en het gaf blijk van welopgevoedheid wat over te laten. Waarom?

Oud is het gebruik zeker. Plutarchus vermeldt het in zijn: Vragen omtrent Romeinsche gebruiken. Maar een reden weet hij er niet voor te geven. Hij laat den lezer de keuze tusschen een aantal vragenderwijs gestelde vermoedens.

„Waarom laat men de tafel nooit leeg afruimen, maar zoo dat er nog wat op ligt?

Misschien om aan te duiden, dat men van het tegenwoordige altijd iets voor de toekomst wegleggen moet en op den dag van heden aan dien van morgen denken moet? Of hield men het voor welopgevoed zijn eetlust te bedwingen en te beperken, al is er nog wat voorhanden om te genieten? Want minder verlangt naar het afwezige, wie geleerd heeft matig te zijn in wat voor hem ligt.

Of steekt in dit gebruik een vriendelijkheid jegens de slaven? Want zij stellen het meer op prijs mede te krijgen dan te krijgen en hebben zoo doende als het ware deel aan de tafel van hun meesters, of mag er niets van heilige dingen ooit leeg blijven?

De tafel nu is een gewijd voorwerp.”

Welk argument men cok kiest, de zin van het gebruik schijnt ethisch te moeten worden opgevat.

Merkwaardig is de opvatting, dat de tafel een gewijd voorwerp is, dat het eten dus alleen maar dient en dienen mag om het lichaam in stand te houden ter eere van zijn Schepper.

Waarom nu nog orthodoxe Joden niet eten dan — evenals bij het gebed — met gedekt hoofd.

E. S.

Hymnus de St. Joanne Baptista

In zijn bijdrage over deze hymne (afl. 6, blz. 100 v.) vraagt Dr. Veltenaar of misschien de R.Katholieke geleerden hem kunnen inlichten. Gaarne voldoen wij daaraan, en men behoeft daar niet eens zeer geleerd voor te zijn. Dr. Veltenaar geeft daar, naar hij meent, twee hymnen op Sint Jan den Dooper. De eerste is van Paulus Winfried (gewoonlijk Paulus Diaconus genoemd), de andere, die met dezelfde strofe begint, zou van een onbekenden dichter zijn. De zaak is echter zeer eenvoudig. Men behoeft naar geen onbekenden dichter te zoeken. I en II zijn beide van Paulus, ja zij zijn beide slechts gedeelten van één langere hymne.

Die hymne bestaat uit veertien strofen. Str. 1—4 = II, 1—4 (wat daar als 5e strofe staat is een gewone doxologie, waarmede meerdere liturgische hymnen van hetzelfde metrum eindigen). Str. 5—6 luiden aldus:

Anti a deserti teneris sub annis
 Civium turnias fugiens petisti
 Ne levi saltem maculare vitam
 Famine posses.
 Praebuit hirtum tegumen camelus
 Artubus sacris, strophium bidentes
 Cui latex haustum, sociata pastum
 Mella locustis.

Str. 7—13 = I, 2—8. Daarna volgt nog een doxologie:

Gloriam Patri resonemus omnes
 Et tibi Christe, genite superne
 Cum quibus Sanctus simul et Creator
 Spiritus regnat.

Dat men deze hymne ook bij gedeelten vindt, is goed te verklaren. In het liturgisch gebed werd zij bij gedeelten gebruikt, zooals ook nu nog.

In de Vespers bidt men str. 1—4; in de Metten str. 5—8; in de Lauden str. 9—13. In Vespers en Metten eindigt men met de doxologie van II, 5.

De hymne in haar geheel kan men vinden in Migne, Patrol. Lat. 96, col. 1597s. en in nieuwe kritische uitgave bij K. Neff, Die Gedichte des Paulus Diaconus, München 1906. Vgl. verder: Kan. Rombout Jordens, De Hymnen van 't Norbertijner en Roomsche Getij- en

Misboek, volgens de oorspronkelijke maat verdietscht en toegelicht.
Tongerloo 1926.

Nijmegen.

D. FRANSES O.F.M.

Wegens plaatsgebrek moesten we ons beperken tot dit ééne antwoord op de vraag van Dr. Veltenaar. De van Prof. Damsté, Pr. Vermeulen, Kap. en van L. N. ontvangen bijdragen betreffende dit onderwerp zonden wij Dr. Veltenaar ter inzage.

Red.